

Ivan Mrnarević

diplomski studij povijesti, istraživački smjer: Srednjovjekovna povijest
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Historija emocija i hrvatsko srednjovjekovlje: mogućnosti istraživanja i istraživačka problematika

Sažetak:

Historija emocija relativno je mlada historijska subdisciplina koja i u hrvatskoj historiografiji polagano pronalazi svoje mjesto. U ovom radu autor nastoji hrvatsko srednjovjekovlje ukratko promotriti iz perspektive historije emocija. Štoviše, koristeći se odabranim povijesnim izvorima teži uputiti na njezine pristupe i metode te oprimjeriti njihovo korištenje. Nakon njihova kratkog predstavljanja, autor usmjerava pažnju na izvore koji mu služe kao predlošci za predstavljanje mogućnosti istraživanja i detektiranje istraživačke problematike. Svrha je rada ponuditi skicu za jedan novi portret hrvatskog srednjovjekovlja, naslikan bojama historije emocija.

Ključne riječi: hrvatsko srednjovjekovlje, historija emocija, emocionalni habitus, emocionalne prakse, *emocionologija*, *emotivi*, *emocionalni režim*, *emocionalne zajednice*

Uvod¹

Historija emocija relativno je mlada historijska subdisciplina. Iako se emocije prvenstveno smatraju produktom psiholoških i tjelesnih osobina te operacija koje se odvijaju u moždanom sustavu, historija emocija propituje emocije kao povijesno i kulturno generirani društveni proizvod podložan promjenljivosti. Istovremeno stavlja u suodnos osjećaje i njihovu manifestaciju, a njezin je cilj propitivanje emocionalnog habitusa te emocionalnih praksi raznolikih socijalnih skupina u određenom povijesnom periodu. Habitus se, prema francuskom filozofu i sociologu Pierreu Bourdieuu, stječe u najranijoj dobi te utječe na tjelesnu dispoziciju i mentalne operacije zbog kojih će pojedinac formirati viđenja, ocjene i prakse. Danas postoji nekoliko teorijskih pristupa unutar historije

¹ Ovaj rad izvorno je prezentiran na skupu *Tijelo i emocije* koji je održan 20. travnja 2023. godine na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.

emocija. Peter N. Stearns i Carol Z. Stearns predložili su još 1985. koncept *emocionologije*. Pod tim podrazumijevaju stavove ili standarde koje neko društvo ili društvena skupina ima prema osnovnim emocijama i njihovom izražavanju. Ujedno je riječ o načinima institucionalnog održavanja i podupiranja takvih izraza u ljudskom ponašanju. William M. Reddy skovao je koncept *emotiva* kao treće kategorije iskaza – emocija izraženih govorom – koji se razlikuju od drugih. Usto emotivi uz skup normativnih emocija, rituala i pravila tvore *emocionalni režim* koji uređuje i po potrebi sankcionira ponašanje pojedinca. Barbara H. Rosenwein kritizirala je Reddyjevo korištenje tekstualnih iskaza nasuprot svim drugim oblicima emocionalnog izražavanja te je skovala koncept *emocionalnih zajednica*. One u suštini mogu biti bilo koja društvena zajednica, a svaku pojedinu karakteriziraju njoj svojstveni „sistemi osjećaja“ koji ujedno stvaraju i reguliraju emocionalne prosudbe, ponašanja, reakcije te emocionalni izričaj.²

Francuski medievist Damien Boquet i kanadska medievistica Piroška Nagy ukratko su okarakterizirali srednjovjekovne emocije kao učestalo javne, demonstrativne i gestualne. Upućuju da su činile dio društvenog tkiva i kulturnih identiteta, ocrtavale su konture društva i zbivanja. Budući da uz srednjovjekovno nerijetko vezujemo kršćansko, važno je istaknuti da su u srednjovjekovnoj kršćanskoj antropologiji ljubav Božja te Kristova muka i trpljenje bile prototipske emocije pa shodno tome na neki način i suština srednjovjekovnih emocija.³

Nastojeći promatrati hrvatsko srednjovjekovlje iz perspektive historije emocija, odnosno pokušavajući oprimirati korištenje njezinih metoda i pristupa, u analizu je uključen manji broj povijesnih izvora. Primarni je razlog tomu što ovaj rad, djelomice zbog skućenog prostora, a zatim i zbog zahtjevnosti same teme, nema namjeru ponuditi cjelovitu sliku. Naime, temeljna je intencija rada predstaviti mogućnosti istraživanja emocija u hrvatskom srednjovjekovlju kroz prizmu predložaka povijesnih izvora kakvima se povjesničari uobičajeno koriste za pisanje hrvatskih srednjovjekovnih povjesnica. Pišući o ranom srednjem vijeku, kontekstualni okvir preuzimamo oslanjajući se uvelike na istraživanja i teze koje je donijela američka medievistica Barbara H. Rosenwein u svojoj knjizi *Emotional Communities in the Early Middle Ages*,⁴ a za analizu koristimo oskudne, ali raznolike povijesne izvore iz vremena hrvatskog kneza Branimira. U tome vremenu, raspoznajući zamah crkvenog graditeljstva i evangelizacijski val, naziramo obrise emocionologije, kako su je predložili Peter i Caron Stearns. Nakon prvoga dijela usmjerit ćemo pažnju na odabrani narativni povijesni izvor. Kao predložak za analizu odabran je spis *Obsidio Iadrensis*. Pokušat ćemo uočiti na koji način emocije, sukladno zapisu autora, motiviraju

² Barbara H. Rosenwein, Riccardo Cristiani, *Šta je istorija emocija?*, prevela Diana Prodanović Stankić (Novi Sad: Mediterran Publishing, 2019), 47, 55, 59; Zrinka Blažević, „Suvremena historijska znanost pred izazovom interdisciplinarnosti i transdisciplinarnosti,” u *Prevođenje povijesti: teorijski obrati i suvremena historijska znanost*, ur. Zrinka Blažević (Zagreb: Srednja Europa, 2014), 56-59.

³ Damien Boquet, Piroška Nagy, *Medieval Sensibilities. A History of Emotions in the Middle Ages* (Cambridge, Polity Press, 2018), 248-250.

⁴ Barbara H. Rosenwein, *Emotional Communities in the Early Middle Ages* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 2006).

povijesne aktere na djelovanje, a osvrnut ćemo se i na to kako sudionici mletačko-zadarske borbe manifestiraju pojedine emocije, odnosno kako ih predočava autor spisa. Istražujući strah od smrti, točnije strah od vječne osude zbog nedovoljno dobre pripreme za konac života, odlučili smo predstaviti mogućnosti istraživanja emocija u oporukama. Premda su oporuke sastavljanje u strogoj formi notarskoga dokumenta pa bi se moglo naslutiti da takvi povijesni izvori mogu imati neemocionalan sadržaj, nastojimo ukazati kako je važno takvim povijesnim izvorima pristupati na jednak način kao i onima koji su izraženo emocionalni tekstovi. Pred sami kraj rada, nastojimo analizirati emocije u srednjovjekovnoj književnosti. Budući da u cijelom radu koristimo povijesne izvore koji su odabrani samo kao predlošci za ilustraciju mogućnosti istraživanja, brojna književna djela hrvatskog srednjovjekovlja, poput crkvenih prikazanja, izostavljena su iz analize. Odlučili smo emocije u srednjovjekovnoj književnosti analizirati isključivo u spisu *Opis slavnoga grada Dubrovnika* Filipa de Diversisa, a tomu je dodatan razlog što je emocije u tome književnom žanru (*laudes civitatum*) u jednome svojem članku istraživao klasični filolog Neven Jovanović⁵ pa njegove premise uvelike koristimo u argumentaciji prilikom analize.

Historija emocija i hrvatsko srednjovjekovlje

a. Izvori za hrvatsko rano srednjovjekovlje u kontekstu historije emocija

Možemo li u vremenu evangelizacijskog vala i zamaha crkvenoga graditeljstva u ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj dokučiti je li ljubav prema Bogu bila prva i najvažnija, ujedno i naučena emocija? Koliko nam u tome mogu pomoći materijalni povijesni izvori – ulomci liturgijskog namještaja – i posvetni natpisi na njima? Možemo li, dakle, na temelju skromnih povijesnih izvora iz hrvatskog ranog srednjovjekovlja istraživati emocije?

Analizirajući spise pape Grgura I. Velikog, američka medievistica Barbara H. Rosenwein ističe upravo njegovu ulogu pri formiranju emocionalnih zajednica. Napisavši brojna djela mogao je doprijeti i inspirirati udaljenije skupine. Rimski prvosvećenik ističe da postoji *silazak emocija* (*condescensio passionis*) – umanjeње vlastitih emocija kako bi se sudjelovalo u životu drugoga. Samo *sancti viri* to mogu. Ti su sveti muževi upravo upravitelji Crkve i njihov je posao „upravljanje emocijama“. Rimski prvosvećenik, na temelju ranijih mišljenja pustinjaka i drugih crkvenih otaca, postavio si je ulogu, zaključuje Rosenwein, analognu modernoj emocionologiji Petera i Caron Stearns, dakle postavljanje pravila prikladnog emocionalnog izražavanja i institucionalno reguliranje te sankcioniranje takvih ponašanja.⁶

Iako između teoloških spisa i papinskih pisama ne možemo stavljati znak jednakosti, možemo li u pismima pape Ivana VIII. knezu Branimiru uočiti, osim kneževa prihvaćanja skuta apostolske stolice i stvaranje emocije prema Bogu? Provođi li i Ivan VIII. emocionologiju? Papa upućuje pismo Bra-

⁵ Neven Jovanović, „Emocije u latinističkim pohvalama istočnojadranskih gradova.“ u *Poj željno! Iskazivanje emocija u hrvatskoj pisanoj kulturi srednjega i ranoga novoga vijeka*, ur. Amir Kapetanović (Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2012).

⁶ Rosenwein, *Emotional Communities*, 79, 85-87, 97.

nimiru i zahtijeva od njega da u svemu što čini uvijek pred sobom ima Boga i da ga se boji i svim srcem ljubi te da istovremeno bude poslušan svećenstvu i drugim službenicima jer će jedino tako zadržati vlast i pobijediti sve svoje protivnike. Svećenicima i puku papa na isti način nalaže vjeru i ljubav prema Bogu kao garanciju zadobivanja života u vječnosti, štoviše *diligere Deum*, doima se, treba postati norma.⁷

Da su knez, kler i društvena elita ozbiljno shvatili papine upute i ljubav prema Bogu postavili kao osnovnu emociju možda bi najbolje moglo posvjedočiti djelovanje Dvorske klesarske radionice. Karakterizira je niska zanatska razina reljefa te nedosljedna interpretacija klasičnih načina izvedbe. Klesari nisu iznikli iz radionica dalmatinskih gradova koje imaju zanatsku tradiciju. Intenzitet djelovanja Dvorske klesarske radionice bio je velik, a djeluje na doista širokom području što svjedoči da je njezin rad poticao i sam vladar.⁸ Na temelju toga mogli bismo donijeti zaključak da je „papinska emociologija“ primorala da se za izgradnju te uređenje crkvi i liturgijskog namještaja, kao javnog iskaza ljubavi prema Bogu, uz dakako postavljanje zadužbine za spas duše, angažiraju i lošiji, odnosno nevjешti klesari koji neće obaviti posao na visokoj i kvalitetnoj razini, ali konačan cilj bit će ostvaren – manifestacija ljubavi prema Bogu i spas od vječne osude, a za samoga vladara sredstvo osiguranja pobjede nad protivnicima.

b. Kako iz perspektive historije emocija pristupiti narativnom povijesnom izvoru na primjeru spisa *Obsidio Iadrensis*?

U ovom dijelu rada fokusirat ćemo se na mogućnosti istraživanja emocija u narativnim povijesnim izvorima. Kao predložak, poslužiti će spis *Opsada Zadra*. Pokušat ćemo utvrditi na koji način anonimni autor spisa⁹ predočava

⁷ Mirjana Matijević Sokol, Vladimir Sokol, *Hrvatska i Nin u doba kneza Branimira* (Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2005), 39-44, 47-49.

⁸ Nikola Jakšić, “Dvorska klesarska radionica,” u *Klesarstvo u službi evangelizacije*, ur. Nikola Jakšić (Split: Književni krug, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 2015), 315-317, 323, 326, 334-336.

⁹ Mišljenje je Nade Klaić kako je autor spisa *Opsada Zadra* zadarski nadbiskup Nikola Matafar. Neven Budak preuzeo je njezino mišljenje. Oboje su smatrali da izuzev Matafara u Zadru nije postojala osoba visoko obrazovana kao on, pa je on bio najbolji kandidat koji bi mogao napisati takvo djelo. S druge strane, smatra se da *Opsada Zadra* nije napisana na tako visokoj razini koja bi se očekivala od Matafara. Olga Perić izvršila je usporedbu teksta *Opsade Zadra* sa spisom *Thesaurus Pontificium*, koji je za sada jedini pripisan Matafaru, utvrdivši da spomenuti zadarski nadbiskup nije autor *Opsade*. Iza anonimnog autora mogli bi se skrivati Krševan de Cigalis, zadarski primicerij i nadbiskupov vikar, zatim Mihovil de Zaulinis, također svećenik, ili pak Demetrije Matafar, arhidakon i nadbiskupov brat. Dakako, moguće je da je autor netko sasvim drugi, nijedan od navedenih. Vidi više u: Miroslav Kurelac i Damir Karbić, “Ljetopis ‘Obsidionis Iadrensis Libri Duo’, njegovo historiografsko i povijesno značenje”, u *Opsada Zadra (Obsidio Iadrensis)*, rukopis Veljka Gortana priredili Branimir Glavičić i Vladimir Vratović u suradnji s Damirom Karbićem, Miroslavom Kurelcem i Zoran Ladićem (Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2007), 17-18. U najnovije vrijeme Dolores Butić postavlja tezu da *Opsada Zadra* nije cjelovito djelo jednog autora, već kompilacija. Vidi Dolores Butić, *Analiza djela Obsidio Iadrensis – od teksta do autora* (Sveučilište u Zagrebu, doktorska disertacija, 2020).

emocionalne prakse i ponašanja aktera u ovome spisu – kralja Ludovika I. Anžuvina, mletačkog dužda, Zadranana, Mlečana i dr. Na kraju poglavlja donosimo kraći pregled dijela latinskih riječi koje autor koristi da označi pojedine emocije te približan hrvatski prijevod.

Na početku možemo rezimirati kako su glavne, odnosno najčešće emocije koje se uglavnom u tekstu isprepliću radost i strah. Autor spisa navodi kako Zadranima prije svega prijete *mržnja Mlečana*, a upravo zbog zadarskog poslanstva Ludoviku Mlečani *bijahu razljućeni te stanu iskazivati strašan bijes na Zadar*.¹⁰ Početak opsade i korespondencija s mletačkim kapetanom uzrokovala je da se zadarski plemići *silno uplaše*, a izvještaj o pokolju djece izazvao je kod svih građana zaprepaštenje.¹¹ Podizanje novoga lanca, koji je trebao štiti gradsku luku, utjecalo je na moral Zadranana, a pisac ističe da ga građani čuvaju *uz veliko veselje*.¹² Na isti način odlaze u bitke s Mlečanima i uzimaju oružje *s velikim veseljem*, a napadaju *ispunjeni bijesom*.¹³ Slaveći svetoga Krševana, gradskog zaštitnika, podižu kraljev stijeg, također *uz nepojmljivo veselje*.¹⁴ S druge strane Zadranani su silno žalosni zbog smrti kraljeva brata Andrije u južnoj Italiji, a to manifestiraju odijevanjem u *tužne haljine*. Slično čine i zbog brojnih poginulih, a autor spisa ističe *golemu tugu* kod građana koji pokapaju mrtve *ranjeni bolom*. Građani pak ne izlaze iz grada niti ulaze u nj *iz straha*.¹⁵ Kada je Ludovik uvidio da se ne može boriti s Mlečanima i da će se povući, Zadranane *tišće tjeskoba*.¹⁶ Pobuna pučana usred opsade prouzročila je da su plemići *shrvani silnom tugom*.¹⁷ Na samom kraju, dovršavajući opis opsade, autor spisa ističe da su Zadranani *podnijeli toliko tjeskoba*.¹⁸

Mlečane na djelovanje motiviraju, kao što smo ranije spomenuli, bijes i mržnja.¹⁹ Iako dužd Andrea Dandolo upućuje Zadranima prije početka opsade nekoliko pisama *uz osjećaj ljubavi* i *u trajnoj brizi*, po početku vojne Mlečani su *bezosjećajni*. Na više mjesta autor spisa progovara o *bezosjećajnom ubijanju – bez ikakve samilosti* – jer Mlečani napadaju *napustivši svaki strah ljudske slabosti*.²⁰ Međutim, lanac u gradskoj luci čini da su *od prevelike žalosti bili potišteni*, a prilikom jednog napada i susreta s lancem pa zatim i povlačenja, autor spisa ih karakterizira kao *momčad, usplahirenu i uplašenu*.²¹ Kada ih jedan zadarski gusarski brod napada spopada ih *silna tjeskoba*.²²

¹⁰ *Opsada Zadra (Obsidio Iadrensis)*, rukopis Veljka Gortana priredili Branimir Glavičić i Vladimir Vratović u suradnji s Damikom Karbićem, Miroslavom Kurelcem i Zoran Ladićem (Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2007), L. I., c. 4, c. 9.

¹¹ Isto, c. 7, c. 8.

¹² Isto, c. 9.

¹³ Isto, c. 14.

¹⁴ Isto, c. 18.

¹⁵ Isto, c. 12., c. 21.

¹⁶ *Opsada Zadra*, L. II., c. 9.

¹⁷ Isto, c. 11.

¹⁸ Isto, c. 19.

¹⁹ *Opsada Zadra*, L. I., c. 4., c. 9.

²⁰ Isto, c. 5., c. 8., c. 23.

²¹ Isto, c. 10., c. 22.

²² *Opsada Zadra*, L. II., c. 17.

Anonimni autor spisa ljubav (*amor/dilectio/affectio* i sl.) najčešće vezu je uz kralja Ludovika koji je često motiviran, prema autoru, svojim unutarnjim osjećajima – najčešće srdžbom i naklonjenošću (ljubavlju). Na isti je način i njegov otac, Karlo Robert Anžuvina, prema Zadru i njegovim stanovnicima *gajio posebnu naklonost i ljubav* te ga isto tako *zaštićivao tolikom ljubavlju*. Ludovik se tako, primivši zadarsko poslanstvo, *u srcu obraduje i prepun veselja obeća* udovoljiti Zadranima.²³ Kasnije im u pismu pak navodi da su zaslužili *kraljevsku milost i ljubav*, a s pomoću božjom njihova će se *tuga pretvoriti u veselje*.²⁴ Kraljeva pisma utječu i na to da Zadrani osjete utjehu, a puk je u javnom prostoru *obuzet silnom radošću* pa *poskakuje od silne radosti*.²⁵ Prema kralju su *ljubav i povjerenje (...) postojani u srcu*.²⁶ Kada se približio Zadru, iznosi autor, gledao ga je *vesela lica i s iskrenom ljubavi u srcu*.²⁷ S promjenom situacije kada Ludovik ulazi u pregovore s Mlečanima, čini to, ocjenjuje autor spisa, zbog *straha pred barunima*.²⁸

Nakon što smo kratko prepričali „emocionalnu stranu“ spisa *Obsidio Iadrensis*, ponudit ćemo nekoliko zaključaka. Anonimni autor spisa nije mogao znati stvarne Ludovikove emocije prema Zadru i Zadranima. Izuzev toga što je kao neka vrst dostojanstvenika imao ekskluzivan pristup kraljevim pismima, mogao je nagađati. Kralju pripisuje pojedine emocije i domišlja jer u njemu, kao u vladarskoj osobi, vidi dovršetak opsade i prekid ratovanja.

Važno je istaknuti da autor spisa može koristiti emocije ili manipulirati njihovim korištenjem kako bi postigao druge rezultate koje si je možebitno postavio za zadaću prilikom pisanja ovoga spisa.

Koncept emocionalne zajednice na temelju samo jednoga povijesnog izvora nije primjenjiv na Zadrane ili na Mlečane koji su, po autorovu viđenju, vođeni isključivo bijesom i mržnjom te im je u spisu prilijepljena grupna etiketa bezosjećajnosti, odnosno manjka empatije, štoviše ljudskosti. Iako su u autorovim rečenicama i jedni i drugi uvijek skupina koja manje-više podjednako reagira na događaje, treba istaknuti da bi trebalo posegnuti za mnoštvom povijesnih izvora iz toga vremena,²⁹ koji bi uz primjerenu kontekstualizaciju mogli osnažiti pažljivo proglašavanje primjerice Zadrana emocionalnom zajednicom, a da bi oni bila specifična zajednica s vlastitim „sistemima osjećaja“, bilo bi nužno detektirati i neke druge u tome istome vremenu.

²³ *Opsada Zadra*, L. I. c. 9.

²⁴ *Opsada Zadra*, L. II., c. 2.

²⁵ *Opsada Zadra*, L. I., c. 11.

²⁶ *Opsada Zadra*, L. I., c. 21.

²⁷ Isto, c. 6.

²⁸ Isto, c. 9.

²⁹ Barbara H. Rosenwein, “Problemi i metode istraživanja povijesti emocija,” *Historijski zbornik* 68/2 (2015): 445.

**Prilog 1. Izbor iz emocionalnog izričaja anonimnog autora spisa
Opsada Zadra**

Affectio	Osjećaj naklonosti (ljubav)
Alacritas	Živost
Amaritudo	Gorčina, tuga
Amor	Ljubav
Angustia	Tjeskoba
Anxietas	Tjeskoba
Charitas	Ljubav
Compassio	Samilost, suosjećanje
Consolatio	Utjeha
Cura	Briga
Dilectio	Ljubav
Dolor	Tuga, potištenost
Fiducia	Pouzdanje
Formido	Strah, užas
Furror	Bijes
Gaudium	Radost
Ira	Srdžba
Iucunditas	Milina, veselje
Laetitia	Radost, veselje
Maeror	Žalost
Misericordia	Samilost
Odium	Mržnja
Pavor	Strah
Pietas	Blagost
Solatio	Utjeha
Spiritus agonia	Tjeskoba
Superbia	Oholost
Timor	Strah
Tristia	Tuga

c. Oporuke – emocionalan ili neemocionalan ton?

Premda neki povijesni izvori, kako smo još u uvodu natuknuli, mogu imati neemocionalan format i ton mogu biti jednako relevantni, upućuje Barbara H. Rosenwein, kao i tekstovi s izrazitim emocionalnim sadržajem.³⁰ Iako se srednjovjekovne oporuke sastavljaju prema unaprijed zadanoj formi notarskoga dokumenta, iz njih se mogu iščitati i neki osjećaji i misli o životu, bližnjima i smrti. Ujedno se oporukom razrješavaju i preostali poslovi, dugovi te se njome, vjerojatno najvažnije, raspoređuje imovina. Izraz posljednje volje važan je i za državu jer se njime uvodi red među građanima prilikom raspodjele dobara. Sastavljaju ih uglavnom stariji, bolesni ili ugroženi ljudi svjesni svojega stanja i nadolazeće smrti. Vjernički se usmjeravaju prema životu u vječnosti, a ujedno se okreću svijetu i ljudima u ovozemaljskom životu.³¹ Oporuke se zapisuju u skladu s odredbama komunalnih statuta, a radi se o osjetljivim pravnim dokumentima u kojima se pored onog razumskog dijela iznose osjećaji vezani uz vjersko čudoređe i kršćansku etiku zbog kojih dolazi do činova milosrđa. Esenciju tih osjećaja čini ogroman i duboko ukorijenjen strah od iznenadne smrti i gubitka života na nebu kao strašne kazne za vjernika. Oporuka je stoga pokušaj vjernika da njegova duša, napustivši ovozemaljski život, pronađe mjesto u kraljevstvu nebeskom.³² Ona je priprema za „dobru smrt“, a njezin izostanak značio bi da osoba nije bila dobar vjernik i građanin.³³

Možemo iščitavati nekoliko različitih emocija iz oporuka. Prije svega strah od smrti, a zatim bismo mogli govoriti o suosjećanju s onima na marginama društva, a u konačnici i o izrazu povjerenja prema izvršiteljima oporuka. Kada govorimo o osobitom povjerenju u izvršitelje oporuka, možemo ga donekle naslutiti već samom pretpostavkom da osoba odabire sebi bliske ljude, ali izrazi poput *sve ostalo neka bude po volji mojih izvršitelja oporuke* ili iskazi o raspodjeli preostalog novca sirotinji ili pak crkvenim institucijama, koja se ostavlja se na način *gdje najbolje uvide moji izvršitelji oporuke*, dodatno ga potvrđuju. Iako se radi o formulacijama koje notar ponavlja na različite načine, čini se da se, ipak, u sitničavosti pravnog zapisa može naslutiti iskaz povjerenja oporučitelja prema svojim izvršiteljima, štoviše, oporučitelj mora biti siguran da će izvršitelj napraviti onako kako želi.³⁴

³⁰ Rosenwein, “Problemi i metode istraživanja povijesti emocija,” 448.

³¹ Zdenka Janeković-Römer, “Na razmeđu ovog i onog svijeta. Prožimanje pojavnog i transcendentnog u dubrovačkim oporukama kasnoga srednjeg vijeka,” *Otvim* 2/3-4 (1994), 3-4: 14.

³² Zoran Ladić, “Oporuke i osjećaji: O raznolikosti izričaja intimnih u grupnih emocija u istočnojadranskim oporukama razvijenog i kasnog srednjeg vijeka,” u *Emotio, affectus, sensus...: o osjećajima u povijesti na jadranskom prostoru. Zbornik 9. istarskog povijesnog biennala*, ur. Marija Mogorović Crljenko, Uljančić, Elena (Poreč: Zavičajni muzej Poreštine – Museo del territorio parentino, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli – Filozofski fakultet, Državni arhiv u Pazinu, 2021), 85, 88, 111-113.

³³ Janeković-Römer, “Na razmeđu ovog i onog svijeta,” 3.

³⁴ *Monumenta Historica Ragusina*, sv. I., *Spisi dubrovačke kancelarije. Zapisi notara Tomazina de Savere 1278.-1282.*, prepisao i uredio Gregor Čremošnik (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1951), 126. *Et totum residuum sit in providentia dictarum pitroparum mearum; Isto, 310. ...quos pitropi mei distribuunt,*

Izuzetno je zanimljiv i slučaj oporuke Nikole Lukarevića iz 1352. koji sklapajući brak za svoga sina, čini se, pokazuje znakove uznemirenosti. Budući da je dubrovačko društvo u 13., a pogotovo u 14. stoljeću poprijeko gledalo na razvrgavanje zaruka – do te mjere da je takve slučajeve reguliralo i svjetovno pravo³⁵ – prilično je pažljiv i zabrinut da brak bude dovršen, a u pitanju su i povećani iznosi novca. Dopršetkom braka izbjegao bi sram, sablazan i društvenu osudu.³⁶

Lukarević je životni vijek proveo kao trgovac u Novom Brdu i poklisar na srpskom dvoru.³⁷ Budući da mu se bližio posljednji čas, mogao se zapitati je li njegovo poslovanje bilo u skladu s važećim crkvenim dogmama, odnosno je li se u čemu ogriješio.³⁸ Kada se zbroji ukupan iznos koji je ostavio crkvenim institucijama dolazimo do brojke veće od 1800 perpera.³⁹ Usporedbe radi iste godine (1352.) žene su prodavane i postajale su ancile po prosječnoj cijeni od

---

et eis melius videbitur.; Isto, 252 ...*quibus meis pitropis do et concedo plenam et liberam potestatem (...) ut faciant et distribuunt (...) secundum quod eis placuerit sine ulla contradictione.*; Isto, 137 ...*quod de pretio prenominarum possessionem remanserit, dicti pitropi mei ad suum arbitrium, ubi eis melius videbitur expedire, dent pro elemosina in scientia priori set subprioris conventus fratrum predicatorum de Ragusio.*; Isto, 230. *In primis volo quod dentur pro anima mea ypp. centum, ubi melius videbitur pitropis meis.*...; Isto, 255. *Cui pitropo meo do et concedo plenam et liberam potestatem et auctoritatem distribuendi tam pro anima mea (...) et faciendi in omnibus et per omnia, ut si placuerit, sine ulla contrarietate;* Tadija Smičiklas, ur., *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, sv. 12, *Listine godina 1351.-1359.* (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1914), 85. ...*et ypperper XX pauperibus, ubi melius videbitur pitropis meis.*

³⁵ *Ista, Maruša ili suđenje ljubavi. Bračno-ljubavna priča iz srednjovjekovnog Dubrovnika* (Zagreb: Algoritam, 2007), 133; Budući da je brak u Dubrovniku bio ne samo vjenčanje i zajednički život para, već i ugovor između dviju obitelji, moglo je doći do konflikta između moćnih obitelji što bi dakako poremetilo i političku stabilnost komune i kasnije Republike. Vidi Zrinka Nikolić, "Rejection of Marriage in Medieval Dubrovnik," *Otvornost* 7-8 (1999/2000).

³⁶ CD 12, 90. *Item dico, quod habeo a domina Philippa de Martinuscio ypperperos mille quingentos, quos habeo pro dote Maroe mei filli, qui debet habere filliam iste (!) domine Phylippe pro sua uxore et domina Philippa habet supra di me unam cartam notarii de debito, ita quod adicipiendo meum filium filiam suam in uxorem et ducendam ipsam in domum, domina Phylippa debet incidere dictam cartam notarii, quam habet supra me, et Maroe filius meus debet facere cartam dotis de tot denariis. Item dare debeo ypperperos octocentos viginti domine Phylippe, de quibus habet cartam notarii super me; volo quod dentur sibi dicti denari et accipiatur carta.*

³⁷ Nenad Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, sv. 2. *Vlasteotski rodovi (A-L)* (Zagreb-Dubrovnik: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, 2012), 317-319.

³⁸ Janeković Römer, "Na razmeđu ovog i onog svijeta," 4-5.

³⁹ CD, 12, 85-86. *Item exigo pro anima mea ypperperos mille ducentum quinquaginta, de quibus volo, quod dentur misse mille fratribus Predicatoribus, misse mille fratribus Minoribus, misse mille presbiteris civitatis et misse mille omnibus monacis omnium monasteriorum et ypperperos XX. monasterio sancti Tome de Posterla pro faciundo gusternam, ypperperos quinque pro quolibet monasterio in civitate (...) et pro qualibet reclusa ante et extra civitate grossos VI. (...) Et laborerio sancti Blaxii in civitate ypperperos XI.*

23 perpera.⁴⁰ Dakle, dubrovačke crkve, samostani i rekluze dobivaju vrijednost od otprilike 78 ljudskih života. Usto je ostavio novac i za udaju siromašnih plemkinja, ali i za siromašne općenito.⁴¹ Što ga je opterećivalo, ne znamo, no strah od susreta sa Svevišnjem vjerojatno je postojao. Nalazimo podatak da su mu 1350. pobjegli servi,⁴² je li se možda i on, među brojnim, upuštao i u takvu vrst trgovine?

d. Srednjovjekovna književnost – *laudes civitatum*

Iako se *Opis zgrada, državnog uređenja i pohvalnih običaja grada Dubrovnika* Filipa de Diversisa mogao naći i u ranije obrađenoj kategoriji narativnog povijesnog izvora, na ovome mjestu promatrat ćemo ga prije svega u njegovoj literarnoj formi, odnosno kao dio posebnog žanra – pohvale gradovima (*laudes civitatum*) – izrazito popularnog u gradovima s antičkom i ranosrednjovjekovnom tradicijom. Antička retorika svrstavala je emocije pod „dužnosti govora“: *delectare* i *movere*. Dok potonje označava dovođenje publike u stanje šoka, izazivajući snažnije emocije – *pathos* – s druge strane, *delectare* kod publike izaziva užitek i zanimanje za ono o čemu govornik govori – *ethos*. Kod čitatelja pohvale gradu, ako se radi o stanovnicima istoga grada, očekuje se prvenstveno ponos, a divljenje i poštovanje od drugih čitatelja, ali i od autora.⁴³

De Diversis za sebe ističe da spis piše *mirno i radosna srca*, ali *varljiva* mu je sreća donijela probleme pa kaže kako nije stoik, već živi kao običan čovjek, a takvi, smatra, *zapadaju u srdžbu i tugu, jer nisu od kamena*. Ograđuje se od toga da piše ovo djelo kako bi zadobio naklonost gradskih otaca, ali već na početku proslova hvali i uzvisuje *prikladan položaj, velebnost građevina i odlike vladavine*, obraćajući se Senatu, *tvoga vrlo urešenoga grada Dubrovnika* pokušavajući impresionirati gradske oce i pobuditi ponos. S druge strane, pišući o različitim vrstama političkog upravljanja, a kategorizirajući i onaj dubrovački, tvrdi kako se u tom sustavu upravljači *svom dušom predaju brizi o dobroj množtva*. Na isti način oni koji vladaju moraju biti daleko od drskosti jer ona *množi mržnju, srdžbu, zlovolju* itd.⁴⁴

Pišući pak o kugi i ostavljajući na prosudbu grozotu i pustoš koju je kuga učinila želi kod čitatelja pobuditi suosjećanje i empatiju.⁴⁵ De Diversis pridaje pažnju procesiji i svetkovanju svetoga Vlaha, no opčinjen tijelovskom procesijom pokušava, čini se, zadiviti čitatelja raskošnim ceremonijalom, uli-

⁴⁰ Vidi tablice kretanja cijena serva i ancila u Neven Budak, *Na dnu društvene ljestvice. Robovi i služinčad na istočnoj jadranskoj obali* (Zagreb: Leykam international, 2022), 221-222.

⁴¹ CD, 12, 86. *Et yperperi C. pro pauperibus masculis et mulieribus egenis (...) Volo, quod dentur isti yperperi trecentum tribus nobilibus mulieribus pro adiutorio maritacionis... (...) Et volo, quod fiat dicte capelle unus calix de yperperis triginta...*

⁴² Budak, *Na dnu društvene ljestvice*, 204.

⁴³ Jovanović, “Emocije u latinističkim pohvalama istočnojadranskih gradova,” 245-246.

⁴⁴ Filip de Diversis, *Opis slavnoga grada Dubrovnika*, predgovor, transkripcija i prijevod s latinskog Zdenka Janeković-Römer (Zagreb: Dom i svijet, 2004), p. 1-4., p. 6., p. 48, p. 150.

⁴⁵ Isto, p. 15-16.

cama prekrivenima kaduljom, okupljenim mnoštvom, redom procesije i sl.⁴⁶ No, izgleda da je malo ogorčen kada govori kako je došao u Dubrovnik podučavati znanju i pristojnom ponašanju jer je to *prilično i poprilično nedostajalo i kamo sreće da i danas mnogima ne nedostaje*.⁴⁷ Raguzejski jezik izaziva kod de Diversisa čuđenje, a isto ga tako dočarava čitatelju.⁴⁸ Govoreći o gradskom sirotištu ističe njegovu pohvalnu zadaću kakve nema u drugim gradovima jer nema *takva mjesta brižnosti* koja zaustavlja majke da udave neželjenu djecu motivirane *strahom od sramote*.⁴⁹ Iznoseći podatke o pravosudnom sustavu, de Diversis kaže kako ponekad ispravna presuda može biti izigrana, i to *zbog mržnje, ljubavi ili straha ili za nagradu*, a zbog toga što je *ljudska narav nestalna*.⁵⁰ De Diversis ne spominje previše ljudi i imena u svojoj pohvali, ali izgleda da je jako naklonjen Mateju Ranjini, kanoniku prvostolne crkve. Opisuje ga kao osobu koja *ljubi čestitost* te ističe kako je *vrlo je ugodan u razgovoru, dobrotiv, ugodan i gorući ljubitelj vrljih ljudi*.⁵¹ Svjestan je jedne od zadaća pisanja pohvale Dubrovniku – izazivanje emocija kod čitatelja – pa izravno navodi, kada prepričava neke nepovoljne epizode za Dubrovčane i njihovo brodogradnja, kako će to (...) *potpuno uvjeriti sve čitatelje i uroditi divljenjem*.⁵²

Zanimljivo je promatrati suodnos superlativa i emocija jer se upravo korištenjem superlativa može najbolje iskazati, ali i izazvati poštovanje i oduševljenje. Također, prisutno sparivanje superlativa da bi se nešto na poseban način naglasilo, odnosno kako bi se povratio emocionalni naboj nekog iskaza.⁵³ Navest ćemo samo nekoliko primjera. De Diversis piše kako je gruška luka *najzaklonjenija i najvelebnija (tutissimus et amplissimus)*. Romaničku katedralu sv. Marije Velike opisuje kao *najodličniju i najljepšu (prestantissimam et pulcherrimam)*. Samostan klarisa je isto tako *najljepši i najprostraniji (pulcherrimum et amplissimum)*, a uz superlative veže genitiv *omnium*, čime dodatno želi naglasiti njegovu posebnost i ljepotu među ostalim samostanima, a samim time i dodatno potaknuti impresioniranost kod čitatelja. No ne radi to samo pri opisivanju građevina, već i onda kada stavlja naglasak na umijeće propovijedanja tadašnjeg dubrovačkog nadbiskupa Antonija de Reate, koji je i prije imenovanja smatran *najposebnijim i najdražim* propovjednikom (*singularissimus gratissimusque*).⁵⁴

Pohvale gradu pružaju nam mogućnost uvida u emocije, prije svega, autora. Sličnu reakciju autor želi izazvati kod čitatelja. Možemo također nešto reći i o emocijama zajednice, odnosno stanovništva grada koji se pohvaljuje. Tako, na primjer, u de Diversisovu opisu Dubrovčani prilikom smrti ugarskog kralja iskazuju tugu tako što, identično kao i Zadranu u *Opsadi Zadra*, oplakuju

⁴⁶ Isto, p. 105-113.

⁴⁷ Isto, p. 38.

⁴⁸ Isto, p. 66.

⁴⁹ Isto, p. 47.

⁵⁰ Isto, p. 63.

⁵¹ Isto, p. 93.

⁵² Isto, p. 118.

⁵³ Jovanović, "Emocije u latinističkim pohvalama istočnojadranskih gradova," 246-247, 251.

⁵⁴ De Diversis, *Opis slavnoga grada Dubrovnika*, p. 21., p. 28., p. 32.

poginule odijevajući se u tužne haljine.⁵⁵ Isto tako de Diversis nastoji potaknuti i zadobiti naklonjenost od gradskih otaca, iako se od toga ograđuje, a možemo govoriti i o pojedincima prema kojima je on osobito naklonjen. Korištenjem superlativa autor nastoji dodatno pobuditi divljenje i poštovanje, naglašavajući s njima prvenstveno ono do čega je njemu kao pojedincu stalo i čemu se na poseban način divi. Možemo ponekad primijetiti i njegovu ogorčenost i čuđenje, a to je napisano s ciljem da čitatelj doživi isto ili približno. Kao konačan zaključak nameće se taj da su u ovom slučaju emocije korištene s ciljem. Dodatno, treba uzeti u obzir i vremenski odmak te govoriti i o načinu na koji danas čitatelj može biti ganut ili osupnut čitajući *Opis slavnoga grada Dubrovnika*, a na koji su način isto to mogli proživjeti de Diversisovi suvremenici.

Zaključak

S kratkim uvidom u nekoliko izabраниh i objavljenih povijesnih izvora različitog karaktera nastojali smo oprīmjeriti istraživanje emocija držeći se metodoloških naputaka ponajprije Barbare H. Rosenwein. Navedeni ranosrednjovjekovni primjer poprilično je, svjesni smo, interpretativno napuhan. Do sada su se gradnja i uređenje crkava, kao i djelovanje papinstva, promatrali kroz prizmu politike, legitimiranja vlasti i kristijanizacije. Iako tezu možemo potkrijepiti doista malobrojnim izvorima, možemo li, s druge strane, sasvim negirati postojanje vjerskih emocija? Možemo li, ipak, ljubav prema Bogu – kao prvu i osnovnu emociju – u svježe pokrštenoj zajednici označiti kao osnovni poriv za procvat crkvenog graditeljstva, upravo zbog okolnosti povjerenog nevještīm majstorima? U tom smislu, na tragu zaključaka Barbare H. Rosenwein, kristijanizacija na određen način i postaje emociologija.

Emocionalni izričaj anonimnog autora spisa *Obsidio Iadrensis* ni po čemu ne odudara od onog korištenog u antici.⁵⁶ Međutim, trebalo bi biti pažljiv s označavanjem anonimovih Zadrana ili pak Mlečana emocionalnom zajednicom, s obzirom na to da za proučavanje emocionalnih zajednica treba uzeti u obzir što je moguće više izvora. Da bismo u Zadranima vidjeli svojstvenu emocionalnu zajednicu s vlastitim „sistemima osjećanja“, potrebno bi bilo uzeti i druge izvore pa pronaći vrsnu razliku s nekim drugim emocionalnim zajednicama. No to ne umanjuje činjenicu da se, na temelju kronike opsade, može govoriti o emocionalnim reakcijama ili praksama obiju zaraćenih strana.

Prošavši tekstove nekoliko oporuka, osim samoga straha od smrti i vječne osude, primijetili smo da bi nam oporuke mogle govoriti i o nekim drugim emocijama – primjerice o strahu od javne sablazni zbog neispunjenja započetog braka, ali i o općenitij uznemirenosti zbog hitnog dovršetka poslova prije rastanka sa životom na Zemlji.

Konačno, pohvale gradu već su unaprijed kao žanr same po sebi „emotivne“, a primjerice de Diversisove superlative, kojima smo se kratko pozabavili, mogli bismo svrstati pod Reddyjevu kategoriju emotiva, a za to bi bilo osobito zanimljivo analizirati i de Diversisove *Govore u slavu kraljeva*. Pohvale

⁵⁵ Isto, p. 138.

⁵⁶ Vidi tablicu u Rosenwein, *Emotional Communities*, 52-53.

gradu također nam mogu ponuditi sliku o emocionalnim reakcijama i praksama građana, ali one prije svega progovaraju o emocijama samoga autora koji se trudi isto izazvati kod čitatelja služeći se raznim načinima, a prvenstveno manipuliranjem emocijama.

Zaključno, historija emocija i njezini pristupi svakako mogu pronaći prostora i u hrvatskom srednjem vijeku. Možda smo u ovom tekstu mogli ponuditi više, no poanta nije bila dati nikakvu cjelovitu sliku, već samo skicu za jedan novi portret hrvatskog srednjovjekovlja, naslikan bojama historije emocija koji bi uključivao puno više fragmenata vrela i njihovu primjereniju kontekstualizaciju.

Bibliografija

Izvori

De Diversis, Filip. *Opis slavnoga grada Dubrovnika*. Predgovor, transkripcija i prijevod s latinskog Zdenka Janeković-Römer. Zagreb: Dom i svijet, 2004.

Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Sv. 12. *Listine godina 1351.-1359*. Uredio Tadija Smičiklas. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1914.

Monumenta Historica Ragusina. Sv. I. *Spisi dubrovačke kancelarije. Zapisi notara Tomazina de Savere 1278.-1282*. Prepisao i uredio Gregor Čremošnik. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1951.

Opsada Zadra (Obsidio Iadrensis). Rukopis Veljka Gortana priredili Branimir Glavičić i Vladimir Vratović u suradnji s Damirom Karbićem, Miroslavom Kurelcem i Zoran Ladićem. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2007.

Literatura

Blažević, Zrinka. „Suvremena historijska znanost pred izazovom interdisciplinarnosti i transdisciplinarnosti“. U *Prevođenje povijesti: teorijski obrati i suvremena historijska znanost*, ur. Zrinka Blažević, 49-62. Zagreb: Srednja Europa, 2014.

Boquet Damien, Piroska Nagy. *Medieval Sensibilities. A History of Emotions in the Middle Ages*. Cambridge, Polity Press, 2018.

Budak, Neven. *Na dnu društvene ljestvice. Robovi i služinčad na istočnoj jadranskoj obali*. Zagreb: Leykam international, 2022.

Butić, Dolores. *Analiza djela Obsidio Iadrensis – od teksta do autora*. Sveučilište u Zagrebu, doktorska disertacija, 2020.

Jakšić, Nikola. „Dvorska klesarska radionica“. U *Klesarstvo u službi evangelizacije*, ur. Nikola Jakšić, 315-336. Split: Književni krug, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 2015.
Janeković-Römer, Zdenka. „Na razmeđu ovog i onog svijeta. Prožimanje pojavnog i transcendentnog u dubrovačkim oporuka-

ma kasnoga srednjeg vijeka“. *Otvim* 2/3-4 (1994): 3-15.

_____. *Maruša ili suđenje ljubavi. Bračno-ljubavna priča iz srednjovjekovnog Dubrovnika*. Zagreb: Algoritam, 2007.

Jovanović, Neven. „Emocije u latinističkim pohvalama istočnojadranskih gradova.“ U *Poj željno! Iskazivanje emocija u hrvatskoj pisanoj kulturi srednjega i ranoga novoga vijeka*, ur. Amir Kapetanović, 243-275. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2012.

Ladić, Zoran. „Oporuke i osjećaji: O raznolikosti izričaja intimnih i grupnih emocija u istočnojadranskim oporukama razvijenog i kasnog srednjeg vijeka“. U *Emotio, affectus, sensus...: o osjećajima u povijesti na jadranskom prostoru. Zbornik 9. istarskog povijesnog biennala*, ur. Marija Mogorović Črljenko, Uljančić, Elena, 80-113. Poreč: Zavičajni muzej Poreštine – Museo del territorio parentino, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli – Filozofski fakultet, Državni arhiv u Pazinu, 2021.

Matijević Sokol, Mirjana, Vladimir Sokol. *Hrvatska i Nin u doba kneza Branimira*. Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2005.

Nikolić, Zrinka. „Rejection of Marriage in Medieval Dubrovnik.“ *Otvim* 7-8 (1999/2000): 87-94.

Rosenwein. Barbara H. *Emotional Communities in the Early Middle Ages*. Ithaca, NY: Cornell University Press, 2006.

_____. „Problemi i metode istraživanja povijesti emocija.“ *Historijski zbornik* 68/2 (2015): 437-458.

_____. Riccardo Cristiani. *Šta je istorija emocija?* Prevela Diana Prodanović Stankić. Novi Sad: Mediterran Publishing, 2019.

Vekarić, Nenad. *Vlastela grada Dubrovnika*. Sv. 2. *Vlasteotski rodovi (A-L)*. Zagreb-Dubrovnik: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, 2012.

History of Emotions and the Croatian Middle Ages: Research Possibilities and Research Issues

Abstract:

The history of emotions is a relatively young historical subdiscipline that is slowly finding its place in Croatian historiography. In this paper, the author aims to briefly observe the Croatian Middle Ages from the perspective of the history of emotions. Moreover, by using selected historical sources, the author tends to refer to this subdiscipline's fundamental methodological concepts and compare their use. After their brief presentation, the author focuses on historical sources that serve as templates for presenting research opportunities and detecting research issues. The purpose of the paper is to offer an outline of a new picture of the Croatian Middle Ages, painted by the history of emotions.

Keywords: Croatian Middle Ages, history of emotions, emotional habitus, emotional practices, *emotionology*, *emotives*, *emotional regime*, *emotional communities*

Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI BROJ 18 2023.

Pro Tempore

Časopis studenata povijesti,
godina XVIII, broj 18, 2023.

Glavni i odgovorni urednik
Marko Zidarić

Zamjenica glavnog urednika
Ivana Đorđić

Uredništvo
Filip Bačurin
Marija Biščan
Ivan Ćorić
Ivana Đorđić
Adrian Filčić
Antonija Lapaš
Ivan Mrnarević
Tijana Vokal
Marko Zidarić

Urednici pripravnici
Klara Miholić
Marko Perišić
Ruben Prstec

Redakcija
Filip Bačurin
Marija Biščan
Ivan Ćorić
Ivana Đorđić
Adrian Filčić
Antonija Lapaš
Klara Miholić
Ivan Mrnarević
Marko Perišić
Ruben Prstec
Tijana Vokal
Marko Zidarić

Tajnica Uredništva
Marija Biščan

Recenzenti

dr. sc. Nikola Anušić
dr. sc. Zrinka Blažević
dr. sc. Lovorka Čoralić
akademkinja Nella Lonza
dr. sc. Kosana Jovanović
dr. sc. Jasmina Osterman

Lektura za hrvatski jezik

Iva Antičević
Tina Čatlaić
Mislav Graonić
Nikolina Peškura
Karla Rašić
Josipa Skenderović
Jakov Zidarić

Lektura za engleski jezik

Tina Čatlaić

Prijevod s francuskog jezika

Klara Miholić

Oblikovanje

design.inmedia@gmail.com

Izdavač

Odsjek za povijest Filozofskog
fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Tisak

Studio Moderna d.o.o., Zagreb

Naklada

Tiskano u 100 primjeraka.

ISSN: 1334-8302

Tvrđnje i mišljenja u objavljenim radovima izražavaju isključivo stavove i mišljenja autora i ne predstavljaju nužno stavove i mišljenja uredništva i izdavača.

Izdavanje ovog časopisa financirano je novcem dobivenim na natječaju za studentske projekte Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu te sredstvima koja je ustupio Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Redakcija časopisa Pro tempore iskreno zahvaljuje Odsjeku na financijskoj podršci.

Časopis se ne naplaćuje.

Adresa uredništva

Odsjek za povijest
(za: Uredništvo Pro tempore)
Filozofski fakultet Sveučilišta u
Zagrebu
Ivana Lučića 3, 10 000 Zagreb

Kontakt

casopis.protempore@gmail.com

Web-stranica

<https://protempore.ffzg.unizg.hr/>